

ISSN 2010-6246

ILM SARCHASHMALARI

ILMIY-NAZARIY, METODIK JURNAL

Science Top Sources

Scientific-theoretical, methodical journal

2024.3

www.ilm-sarchashmalari.uz

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN
VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

URGANCH DAVLAT UNIVERSITETI

ILM SARCHASHMALARI

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining FILOLOGIYA, FALSAFA, FIZIKA-MATEMATIKA hamda PEDAGOGIKA fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrdir.

3-son (mart 2024)

**Ilmiy-nazariy, metodik jurnal
2001-yildan nashr qilina boshlagan**

Urganch – 2024

“ILM SARCHASHMALARI” ilmiy-nazariy, metodik jurnal

Bosh muharrir, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent **YO'LDOSHEV Ro'zimboy**

TAHRIR HAY'ATI:

ABDULLAYEV Bahrom, fizika-matematika fanlari doktori, professor (UrDU),
ABDULLAYEV O'tkir, tarix fanlari doktori, professor (UrDU),
ATADJANOV Ilxam, geografiya fanlari nomzodi, dotsent (UrDU),
ATAYEV Shokir, yuridik fanlari bo'yicha falsafa doktori PhD, (UrDU),
AHMEDOV Oybek Saporbayevich, filologiya fanlari doktori, professor (O'zDJTU),
BERDIMUROTOVA Alima, falsafa fanlari doktori, professor (QDU),
DO'SCHONOV Tangribergan, iqtisod fanlari doktori, professor (UrDU),
ERMETOVA Jamila, filologiya fanlari nomzodi, dotsent (UrDU),
HAJIYEVA Maqsuda, falsafa fanlari doktori, professor (UrDU),
IBRAGIMOV Zafar, fizika-matematika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent, (UrDU),
IMOMQULOV Sevdiyor, fizika-matematika fanlari doktori, professor (NavDPI),
JUMANAZAROV Doniyor, fizika-matematika fanlari doktori (UrDU),
JUMANIYOZOV Zohid Otaboyevich, filologiya fanlari nomzodi, dotsent (UrDU),
KALANDAROV Aybek, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori PhD, (Ma'mun universiteti),
KAVALYAUSKAS Vidas, gumanitar fanlar doktori, professor (Litva universiteti),
KURAMBAYEV Sherzod Raimberganovich, texnika fanlari doktori, dotsent (UrDU),
MADRAXIMOVA Feruza Ruzimbayevna, pedagogika fanlari doktori, dotsent (UrDPI),
NAVRUZOV Qurolboy, fizika-matematika fanlari doktori, professor (UrDU),
OTAMURODOV Sa'dulla, falsafa fanlari doktori, professor (Toshkent, Kimyo-texnologiya instituti),
QUTLIYEV Uchqun, fizika-matematika fanlari doktori, professor (UrDU),
RUZMETOV Surojbek, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD, UrDU),
RO'ZIYEV Erkinboy, pedagogika fanlari doktori, professor (UrDU),
SADULLAYEV Azimboy, fizika-matematika fanlari doktori, akademik (O'zMU),
Sadullayeva Nilufar Azimovna, filologiya fanlari doktori (O'zMU),
SALAYEV San'atbek, iqtisod fanlari doktori, professor (Xorazm viloyati hokimligi),
SATIPOV G'oipnazar, qishloq xo'jalik fanlari doktori, professor (UrDU),
XODJANIYOZOV Sardor, pedagogika fanlari doktori, dotsent (bosh muharrir o'rinbosari, UrDU),
YOQUBOV Jamoliddin, filologiya fanlari doktori, professor (O'zDJTU),
O'ROZBOYEV Abdulla, filologiya fanlari doktori, dotsent (UrDU),
O'ROZBOYEV G'ayrat, fizika-matematika fanlari doktori, (UrDU),
G'AYIPOV Dilshod, filologiya fanlari doktori, professor (mas'ul kotib, UrDU).

**JURNAL 2001-YILDAN CHIQA BOSHLAGAN•JURNAL
OYDA BIR MARTA NASHR QILINADI• 3-son (mart 2024)**

MUASSIS: Urganch davlat universiteti •Jurnal O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligida 2020-yil 11-noyabrda ro'yxatdan o'tgan •**GUVOHNOMA № 1131.**

(4). Ismoilov, Temurbek Islamovich. "Social and legal solutions of insurance mandatory recommendations". Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology, 1.3, (2019), p. 152 – 154.

Navro'zova Gulchehra Nigmatovna (Buxoro Muhandislik-texnologiya instituti "Ijtimoiy fanlar" kafedrası professori, falsafa fanlari doktori)

XOJAGON VA NAQSHBANDIYA TA'LIMOTIDA VAQT TUSHUNCHASI

Annotatsiya. Maqolada Xojagon va Naqshbandiya tasavvufiy ta'limotining vaqtga oid qarashlarining ildizlari tadqiq etilib, Abdulxoliq G'ijduvoni va Bahouddin Naqshbandning vaqtga bergan ta'riflari falsafiy tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: vaqt, vaqt ilmi, umr, umr sarmoyasi, hushyorlik, g'aflat.

Наврозова Гульчехра Нигматовна (Бухарский Инженерно-технологический институт, профессор кафедры «Социальные науки», доктор философских наук)

КОНЦЕПЦИЯ ВРЕМЕНИ В УЧЕНИИ ХОДЖАГОНА И НАКШБАНДИЯ

Аннотация. В статье рассматриваются истоки мистических взглядов Ходжагона и Накшбанди на время, а также философски анализируются определения времени, данные Абдулхаликом Гиждувани и Бахаудином Накшбандом.

Ключевые слова: время, наука о времени, жизнь, вложение жизни, бдительность, беспечность.

Navrozova Gulchehra Nigmatovna (Bukhara Institute of Engineering and Technology, Professor of the Department of "Social Sciences", Doctor of Philosophy)

CONCEPT OF TIME IN TEACHINGS OF KHOJAGON AND NAQSHBANDIY

Annotation. The article examines the roots of Khojagon and Naqshbandi's mystical views on time, and philosophically analyzes the definitions of time given by Abdulkhalik Ghijduvani and Bahauddin Naqshband.

Key words: time, science of time, life, investment of life, vigilance, carelessness.

Kirish. Vaqt muhim falsafiy tushunchadir. Vaqt falsafiy tushunchasi olam atributi bo'lib, barcha obyektlar mavjudligining davomiyligi va holatlar almashinuvining izchilligini xarakterlaydi. Qadimdan hozirgi kungacha bu muammo faylasuflarni bahs mavzuyi bo'lgan va bo'lmoqda. Sitseron "Falsafa Falesdan boshlanadi, u birinchi edi", deb aytgan. Ana shu inson, ya'ni, Fales: "Hammadan donoroq narsa nima?" degan savolga "Vaqt" deb javob berib, "Chunki yolg'iz vaqtgina hamma narsani oydinlashtiradi" [1], degan. Qadimgi Yunonistondagi yetti yetakchi faylasufning biri prienalik Biant: "Eng yaxshi maslahatchi kim?" deb so'raganda, "Vaqt" degan. Boshqa yunon faylasufi Lukresiy Tit Kar – "Vaqt ildamlagani sayin buyumlarning mohiyati ham o'zgara boradi", degan. O'rta asr faylasufi italiyalik Foma Akvinskiy: "Vaqt va manguilik ayni bir narsa emas", "Boesiyning fikricha, vaqt va manguilik o'rtasidagi farq shundaki, manguilikning har bir lahzasi yaxlit voqelikdan iborat. Vaqt esa bunday sifatdan mahrumdir. Manguilik – mavjudlik mezon bo'lsa, vaqt – harakat mezon", "Vaqtning cheki yo'q deydilar. Lekin uning ma'lum bir bo'lagini olib boshlanish va tugash nuqtasini belgilash mumkin. Masalan, biz kun yoki yilning boshlanishi va oxiri haqida gapiramiz. Ammo manguilik haqida bunday deymaymiz. U bunday sifatdan xolidir", degan. O'rta Osiyo mutafakkirlari ham vaqt haqida mushohada va tadqiqotlar qilganlar.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Naqshbandiya ta'limotida vaqt tushunchasining ilk ildizlaridan biri muhosibiya tariqatining asoschisi Horis Muhosibiyning muhosaba tushunchasidir [2]. Muhosiba – o'z-o'zini nazorat etuvchi, o'z-o'ziga hisobot beruvchi ma'nosini anglatadi. Muhosibiy fikricha, nazorat etish obyekti, eng avvalo, niyat va qalb harakati (xatarot) bo'lishi lozim, chunki ular insonning xatti-harakatini belgilaydilar. Muhosaba – oriflar ruhiy kamolining uchinchi yo'li. Hazrat Bahouddin Naqshband bu uchinchi yo'l – oriflarning Haqqa yetish vositasini shunday izohlagan: "Muhosaba – o'tgan har bir soatimizni hisoblash va tekshirish. O'tgan har bir soatimiz, nafasimiz va zamonamiz huzur bilan o'tdimi yoki nuqson bilanmi, agar hammasi nuqson bilan o'tgan bo'lsa, qaytamiz va amalni avval boshdan boshlaymiz" [3].

Muhosaba darajasiga yetish uchun orif vaqtning qadrini biladigan bo'lishi kerak. Naqshbandiya tariqati ahli orasida butun tasavvuf ahliga xos bo'lganidek, vaqt juda qadrlangan. Vaqtning naqadar qimmatli va aziz ekanligini bilish lozimligini soliklarga uqtirganlar. Uni bekorga zoye etib sarflashdan ularni saqlaganlar. Zero, vaqt naqddir. Uni boshqa qaytarib bo'lmaydi. Shuning uchun soliklar yo'lining qaysi martabasida bo'lsalar ham vaqtni muhofaza va muhosaba etib, uni zoye etmaslikka harakat qilganlar. Turkiyadan chiqqan "Tasavvufiy axloq" degan kitobda muhosaba haqida gap ketganda, quyidagi misralar yozilgan:

*Naqdi umri yo 'q yerga sarf etma g'afolat aylayib,
Har zamon toatda bo'l, ul g'afolatla eptar bo'lmagil.
Vaqtingga olim bo'lib, dark ayla dur-u naf'ini,
Bo'lma johil vaqtingga, xusronga mazhar bo'lmagil* [4].

Tadqiqot metodologiyasi. Vaqtni saqlash, asrash uchun bu ta'limot kunduzlari – ro'zador, kechalari bedor bo'lishni talab etadi. Ya'ni, vaqtni yeyish va uxlashga sarflamasdan, oz yeyish, oz uxlash kerak, deydi. Qalbni beqarorlikdan, Ollohdan o'zgaga bog'lanishlardan himoya etish, tilini quruq so'zdan, ko'zini foydasiz narsaga boqmoqdan, quloqlarni keraksiz va gunohkor ovozlardan, oyoqlarini behuda yerga, gunohga botgan joylarga borishdan muhofaza eta olishi kerak. Harom va shubhali narsalarni yeyishdan juda ham saqlanishi kerak. Axloqi zamimani to'laligicha tark etishi, bu moddiy dunyodagi taalluqotlarini uzishi lozim. Vaqtida qilinishi lozim bo'lgan toat va zikrlarni qilish, uni boshqa zamonga qoldirmaslik kerak. Dangasalikdan juda saqlanish kerak.

Hazrat Bahouddin Naqshband asoslagan bu tariqat ahli o'rtasida shunday fikr hukmron bo'lgan: "Musibatlar juda ko'pdir. Faqat eng buyuk musibat esa vaqtning foydasiz, bekorga ketishidir" [5].

Tahlil va natijalar. Hujviriy "Kashf ul mahjub" asarida vaqt ilmi haqida yozgan [6], Muhosibiy o'tgan vaqtni doimo hisob-kitob qilib turish lozim degan. Abduxoliq G'ijduvoni: "Umr eng ulug' sarmoya, yo'qotilgan vaqt shu sarmoyaning behuda sarflanishi" deb, uni asrash lozimligini vasiyat qilganlar [7]. Orif Revgariy "Orifnoma" asarida "Vaqt qilich kabi keskindir", degan. Umuman, tasavvuf ahli vaqtni qadrlagan. Xojagon ta'limotida Yusuf Hamadoni tomonidan kiritilgan "Hush dar dam" tamoyilida ham mazkur g'oya aks etadi. Ammo Bahouddin Naqshbandning xizmatlari shundaki, "Vuqufi zamoniylar" rashhasini nazariy jihatdan asoslab, Naqshbandiya tariqati amaliyotida joriy etdi [8].

Vaqt falsafiy tushunchasi olamni atributi bo'lib, barcha obyektlar mavjudligining davomiyligini va holatlar almashuvining izchilligini xarakterlaydi. Ilk tasavvufiy g'oyalarni nazariy tahlil etgan Hujviriy ilmlarni quyidagi xillari borligini yozgan: 1. Vaqt ilmi. 2. Asosiy va ikkinchi darajali ilm. 3. Haqiqat ilmi. 4. Qonun ilmi. Hujviriyning ilmlar tasnifidan ma'lum bo'ladiki, tasavvuf ahli ilmlar ichida "vaqt ilmi"ni muhim sanaganlar, vaqtni ilm sifatida ko'rib, uni o'rganganlar, tadqiq etganlar va uni hayot uchun muhim deb bilganlar. Hujviriy "Ilmi vaqt"–vaqt ilmiga oid g'oyalarni "Kashf-ul mahjub" asarida keltiradi. U "Vaqt ilmi (ilmi vaqt)ni – vaqtga ta'sir etuvchi barcha ichki va tashqi shart-sharoitlarni bilish" deb ta'rif beradi va bu ilmni egallash har bir kishining burchidir, deb uqdiradi.

Vaqt tasavvufda, shuningdek, ruhiy holatni ta'rifi bo'lib, bunday holatda inson vaqt ustidan nazorat etib biladi, ya'ni o'z-o'zini shu vaqt ichida boshqara oladi. Vaqt ilmi tushunchasi Abu Sulaymon Daroniyda ham uchraydi. U vaqtni ruhiy holatni himoya etuvchi sifatida tilga oladi. Sahl ibn Abdulloh Tustari vaqtni hol haqidagi ilmni izlash sifatida ta'rif beradi.

Hujviriy "Kashf ul-mahjub" asarining 24-bobida asosiy tasavvufiy tushunchalarni izohlashni "hol" va "vaqt"ni talqinidan boshlagan. Vaqt so'fiyona istiloh bo'lib, shayxlar uni juda ko'p muhokama qiladilar. "Vaqt o'tmish va kelajakdan qat'i nazar, inson hozir amalga oshiradigan ishi", deydi Hujviriy. So'fiy o'tmishni eslash, qo'msash, kelajakni orzu qilish bilan emas, vaqt ichida – andaz vaqt bo'lishi va hushyor, ogoh bo'lishi kerak. So'fiylar uchun "o'tmish" va "kelajak" bilan band bo'lish kamolotlariga hijob, ya'ni to'siq deb ta'rif qiladilar. Chunki inson faqat o'tmish bilan yashasa va yoki kelajak orzusida vaqtini o'tkazsa faol bo'lmaydi, unga berilgan vaqtni behuda o'tkazadi. Kelajakni bilmaymiz va bilmagan narsa haqida o'ylash xato ish. Eng qimmatli narsa o'tmish va kelajak orasida senga berilgan vaqtdir. Uni behudaga o'tkazmaslik kerak, deydilar so'fiylar.

So'fiylarda vaqt ikki xil bo'ladi: 1. Faqd – vaqtni yo'qotmoq holati. 2. Vajd – vaqtni ichida bo'lish, uni egallash holi. Tasavvuf ahli deydi, vaqt – reallik, u bizni ixtiyorimizdan tashqarida, uni tanlash erkinligi yo'q. Istasak yoki istamasak ham vaqt bor. Vaqtni bozordan sotib ololmaymiz, uni biror narsa bilan almashtirib bo'lmaydi, hatto hayotimizni berib ham vaqtni qaytara olmaymiz. Inson vaqtni o'ziga yaqinlashtirib ham, uzoqlashtirib ham bilmaydi.

Horis Muhosibiy g'oyalarini Abdulkoliq G'ijduvoni rivojlantirgan. "Maslak al-orifin" asarining 13-bobida Xojagon tariqati asoschisi Abdulkoliq G'ijduvoniylarning tariqat maqomlari va inson ruhiy kamolotining bosqichlari haqidagi fikrlari yoritilgan. Ushbu bobda muhosaba tushunchasiga maxsus e'tibor berilgan: "Muhosaba har bir o'tgan vaqtning hisobidir". Abdulkoliq G'ijduvoniylardan so'radilarki, "Muhosaba nima?" U javob berdi: "Muhosaba nafasni saqlashdir, toki u behuda o'tmasin". Ko'rinib turibdiki, Abdulkoliq G'ijduvoniylar nafas tushunchasi bilan vaqtni bir ma'noda ishlatgan.

Abdulkoliq G'ijduvoniylar ustoz Yusuf Hamadoniylarning "Hush dar dam" – har bir dam, on, nafasni asrash ogoh bo'lish, hushyor bo'lish o'gitini Xojagon tariqatiga tamoyil sifatida kiritadi va inson hayotining

asosini nafasda, deydi. Xuddi shu nafas ichida amal bor, vaqt bor, o'lim bor, hayot bor. Odam eng so'nggi nafasini olayotganda, nafas qadrini to'liq anglaydi. Shuning uchun "Muhosabadan maqsad oxirgi nafasdir. Muhosaba nafasni nigohdosht, ya'ni, saqlash bilan izohlanadi, toki u g'aflat bilan behuda o'tmasin", deydi.

Abdulkholiq G'ijduvoniylar buyuradikim, "Zoye ketgan vaqtlarni tavba bilan tadorik qilish, ya'ni, chorasini ko'rish lozim va bo'sh bo'lgan vaqtni aziz deb bilish kerak. Uni muhofaza etishga harakat qilingki, barcha futuhlar vaqtni saqlashga bog'liqdur. Haq yo'lidagilar vaqtning rioyatiga juda katta g'ayrat qiladilar. Chunki Tangri har bir nafasni ehtiyot qiluvchilarni sevadi". "Vaqtni aziz deb saqlang va uning odobini joyiga qo'ying. Vaqtni aziz tutish so'fiylar uchun lozim bo'lgan ishlardandir".

Abdulkholiq G'ijduvoniylar biror nafasni ham g'aflat bilan o'tkazmaslik, ogoh bo'lish va asrash lozimligini uqdiradi: "Umr nafaslarning sarmoyasidir. Bu sarmoyani tun-u kun, uyqu va bedorlikda ogohlik bilan harj qilish kerak. Har bir o'tadigan bir nafasni zoe ketkazmaslik uni javohir kabi asrash lozim. Agar u zoe ketsa, katta zarar ko'riladi. Xuddi bu asl javohir bir xazina, behuda nafas xazinani o'g'irlatish bilan barobardir. Shuning uchun har bir fursatni g'animat bilish kerak va uni e'tibor va istig'for bilan o'tkazish lozim. Chunki zarracha qilingan yaxshilik va zarracha qilingan yomonlikning ham hisobi bor".

Xojayi Jahon nafasni asrash, uni qadrlash botin ish ekanligi va inson kamolotining asosi deydi. U ta'kidlaydiki, nafasingizni ehtiyot qiling, nafas botin ishdir. "Vaqt qilich kabi keskir" har bandaki, bir soatini hayotidan kesadi, uni qaytib qo'liga kirita olmaydi", deb har on, har nafasni asrashni G'ijduvoniylar o'git bergan. Xoja Orif Revgariylar ham "Orifnoma" asarida vaqtni qilich bilan tenglashtiradi. U shunday yozadi: "Hushyor bo'lsinki, al vaqtu sayfun qotiu! Ya'ni, vaqt shamshir kabi keskir! Turfatul ayn (daqiq)ni ham g'aflat va behuda o'tkazmasin".

Bahouddin Naqshband muhosaba bilan "Vuqufi zamoniylar" tushunchasini bir ma'noda ishlatadi. Muhosaba darajasiga yetish uchun orif vaqtning qadrini biladigan bo'lishi kerak. Naqshbandiylar tariqati ahli orasida butun tasavvuf ahliga xos bo'lganidek, vaqt juda qadrlangan. Vaqtning naqadar qimmatli va aziz ekanligini bilish lozimligini soliklarga uqdirganlar. Uni bekorga zoye etib sarflashdan ularni saqlaganlar. Zero, vaqt-naqddir. Uni boshqa qaytarib bo'lmaydi. Shuning uchun soliklar yo'lning qaysi martabasida bo'lsalar ham, vaqtni muhofaza va muhosaba etib, uni zoye etmaslikka harakat qilganlar.

Vaqtni saqlash, asrash uchun bu ta'limot kunduzlari – ro'zador, kechalari bedor bo'lishni talab etadi. Ya'ni, vaqtni yeyish va uxlashga sarflamasdan, me'yorida yeyish va uxlash kerak, deydi. Qalbni beqarorlikdan, Ollohdan o'zgaga bog'lanishlardan himoya etish, tilini quruq so'zdan, ko'zini foydasiz narsaga boqmoqdan, quloqlarni keraksiz va gunohkor ovozlardan, oyoqlarini behuda yerga, gunohga botgan joylarga borishdan muhofaza eta olishi kerak. Harom va shubhali narsalarni yeyishdan juda ham saqlanishi kerak. Axloqi zamimani to'laligicha tark etishi, bu moddiy dunyodagi taalluqotlarini uzishi lozim. Dangasalikdan juda saqlanish kerak.

Demak, vaqt tasavvufiy talqinda, bir tomondan, ilm sifatida tasniflangan bo'lsa, ikkinchi tomondan, muhosaba – hisob-kitob qilib turishi zarur hodisa, uchinchi tomondan, o'tmish va kelajak orasida mavjud bo'lgan, real imkoniyat, on, nafas, to'rtinchi tomondan, ogoh bo'lish zarur damdir. Uni bilish, anglash va undan foydalana olish inson holatiga ta'sir etib kamolotga yetishiga yordam beradi.

Tasavvuf ahli vaqtga insonni unga bo'lgan munosabatiga qarab ta'rif bergan. Vaqt ichida bo'lish, vaqt imkoniyatini anglash, shu vaqt, ya'ni, o'tmish va kelajak orasidagi muddatda insoniy holatda yashash, vaqtni samaradorligini oshirish – bir onni ming yil bilan tenglashtirish. Demak, tasavvuf ahli uchun vaqt abstrakt bir tushunchadir. Vaqt insoniyatni abadiyatga daxldor qilgani kabi, inson ham vaqtni o'lmas, abadiy qila oladi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytish mumkinki, Xojagon va Naqshbandiylar ta'limotida vaqt quyidagicha talqin etilgan.

- Vaqt bu hozirgi zamon. O'tgan o'tdi, keladigan vaqt noma'lum. Shuning uchun vaqt inson uchun berilgan yashash va ijod qilish uchun imkoniyat. Vaqt umr sarmoyasidir.

- Vaqt ilmdir va uni o'rganish, bilish lozim. Vaqt ilmiga amal kamolot mezonidir.

- Vaqtni bilish, undan samarali foydalanish inson holatiga ta'sir etuvchi asosiy mezonidir.

- Vaqt naqddir. U qadriyat bo'lib, aksiologik ahamiyatga ega. Shuning uchun "hush dar dam" bo'lib, uni asrash, "Vuqufi zamoniylar" – zamon, vaqtdan ogoh bo'lib, uni qadrlash lozim.

Umumiy xulosa qilib aytganimizda, Yangi O'zbekistonda Uchinchi Renessans poydevorini qurish uchun yoshlarni vaqtni qadrlash hissida tarbiyalash zarur. Bu masalani hal etishda Xojagon va Naqshbandiylar tasavvufiy ta'limotidagi vaqt haqidagi g'oyalarni o'rganish, tushunish, anglash va targ'ib etishning ahamiyati kattadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- (1). Ҳақиқат манзаралари. “Янги аср авлоди”, Т., 2007, 10-бет.
- (2). Наврӯзова Г.Н., Рахматова Х.Х. Нақшбандия тушунчалари генезиси. “Бухоро”, 2010, 150-бет.
- (3). Сафий Фахриддин Али. Рашахот (Оби ҳаёт томчилар). Табдил ва сўнгсўз муаллифи М.Ҳасаний, Т., Абу Али ибн Сино номидаги тиббиёт нашриёти, 2003, 39-бет.
- (4). Аҳмад Заҳид Кутку. Тасаввуфи Ахлақ. Истанбул, “Сена”, 1985, 102-бет.
- (5). Тасаввуфий ахлоқ. 102-бет.
- (6). Али ибн Усман аль-Джулаби аль-Худжвири. Раскрытие скрытого за завесой для сведущих в тайнах сердец (Кашф аль-махжуб ли арбаб аль-кулуб). Перевод с английского А.Орлова, Москва, “Единство”, 2004, с. 107–108.
- (7). Хожа Абдулхолиқ Гиждувоний. Маслак ал-орифин. Қўлғизма, 22-бет.
- (8). Navruzova G.N. The Tendency “Wuqufi Zamoniyy” of Bahauddin Naqshband. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 2020, 3(3), p. 41–45.

**Qutlimuratov Sardorbek Rustamovich (Urganch davlat Pedagogika instituti katta o'qituvchisi;
sardorbek8828@gmail.com)**

OILA VA NIKOH IJTIMOIIY INSTITUT SIFATIDA VUJUDGA KELISHINING TARIXIY-FALSAFIY ASOSLARI

Annotatsiya. Maqolada oila va nikohning kelib chiqishi, ularning mazmun-mohiyati, jamiyatda er va xotin munosabatlari shakllanishini tarixiy ildizlari, oilaning ijtimoiy institut sifatida tashkil topishi haqidagi olimlarimiz qarashlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: oila, nikoh, jamiyat, qadriyat, er va xotin munosabatlari, ijtimoiy institut.

ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКИЕ ОСНОВЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ СЕМЬИ И БРАКА КАК СОЦИАЛЬНОГО ИНСТИТУТА

Аннотация. В статье описывается происхождение семьи и брака, их сущность, исторические корни формирования супружеских отношений в обществе, взгляды наших ученых на становление семьи как социального института.

Ключевые слова: семья, брак, общество, ценность, отношения мужа и жены, социальный институт.

HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL BASIS OF THE EMERGENCE OF THE FAMILY AND MARRIAGE AS A MAIN PART OF SOCIAL INSTITUTION

Annotation. The article describes the origin of family and marriage, their essence, the historical roots of the formation of husband and wife relationships in societies and the views of our scientists on the formation of the family as a social institution.

Key words: family, marriage, society, value, husband and wife relationship, social institution.

Kirish. Tarixiy taraqqiyot shuni ko'rsatadiki, oila jamiyat va davlat taraqqiyotining muhim omili ekanligi, insoniyat taraqqiy etishi natijasida oilaning ijtimoiy funksiyalari ham o'zgarib, jamiyatdagi o'rni mustahkamlanib borishi tahlil etilgan. Bizda azal-azaldan oila eng muqaddas, mo'tabar maskan hisoblanib, jamiyat uchun yetuk hamda komil shaxslarni tarbiyalash ajdodlarimizning yuksak burchi va mas'uliyati sanalgan. Demak, oila jamiyatning tabiiy hujayrasi, ijtimoiy asosidir. Oila qanchalik mustahkam bo'lsa, jamiyat ham shunchalik mustahkam bo'lib, tez rivojlanadi. Jamiyat va shariatdagi huquqiy ko'rsatmalar inson hayotini muayyan tartibga solib turuvchi mezonlar hisoblanadi. Inson hayotda yolg'iz yashay olmaydi. Juft holda, er-xotin bo'lib yashashning qonun-qoidalarini, shar'iy hukmlarini teran anglab olish o'sha oilaviy hayotning baxt-saodatini ta'min etishi mumkin. Jamiyat tayanchi va asosi bo'lgan oila institutining mustahkamligini ta'minlovchi asos bu nikohdir. Avvalo, shuni aytish joizki, nikoh shartnomasi tarixi uzoq muddatga borib taqaladi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Oilaviy munosabatlarning dunyoviy va diniy muammolari doimo olimu fuzalolar, tadqiqotchilar diqqatini o'ziga jalb etib kelgan. Oilaning milliy, diniy va umuminsoniy axloqiy qadriyatlar tizimida tutgan o'rni, barkamol avlodni tarbiyalashdagi roli klassik va hozirgi zamon falsafiy tafakkur taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etib kelgan. Mazkur masalaning tarixiy ildizlari: “Avesto”, “O'rxun-Enasoy bitiklari”da hamda Aflotun, Aristotel, Konfutsiy qarashlarida, Sharq mutafakkirlari - Beruniy, Forobiy, Ibn Sino, Imom Buxoriy, Abu Abdurahmon an-Nasoiy, Hakim Termiziy, Sulaymon Boqirg'oni, Ahmad Yassaviy, Muhammad Huzuriy, Rizouddin ibn Faxruddin, Amir Temur [1] kabi arboblarning ko'plab asarlarida alohida o'rin olgan. Ayniqsa, o'sha davrda yashab ijod etgan Ahmad Yugnakiy, Imom G'azzoliy, Farididdin Attor, Husayn Voiz Koshifiy, Maxdumi A'zam, Alisher

MUNDARIJA *** СОДЕРЖАНИЕ *** CONTENTS		
FIZIKA-MATEMATIKA		
Нуштаева Озода Хосиловна	Исследование влияния на погрешность восстановления реального сигнала частоты его дискретизации	3
Xasanov Muzaffar Masharipovich, Azimov Doniyor Baxram o'g'li	Travelling Wave Solutions for the Loaded Korteweg-de Vries Equation with Variable Coefficients Using the Generalized (G'/G) – Expansion Method	10
FALSAFA		
Jumayeva Dildora Junaytovna	Jamiyat milliy asoslarini mustahkamlash–davlatning bosh maqsadi va uning falsafiy asoslari	17
Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna	Mantiqiy fikrlash va ijodiy o'z-o'zini rivojlantirish uchun evristika falsafasi va akmeologiyasi	19
Majidov Sodiqjon Sadullayevich	Falsafiy asoslar va konseptlar asosida ijtimoiy ziddiyatlarni talqin qilish	24
Navro'zova Gulchehra Nigmatovna	Xojagon va Naqshbandiya ta'limotida vaqt tushunchasi	27
Qutlimuratov Sardorbek Rustamovich	Oila va nikoh ijtimoiy institut sifatida vujudga kelishining tarixiy-falsafiy asoslari	30
Shodiyev Jahongir Jo'raqulovich	Yangi O'zbekistonda – inson qadrini yuksaltirish zaruriyat	34
Badridinova Nilufar Sadridinovna	“Mabdayi nur” asarida qalb tushunchasining tasavvufiy mohiyati	37
TILSHUNOSLIK		
Yuldashev Doniyor Toxirovich	Sarlavhalar va ularga yashiringan badiiyat	41
Gulamova Dilobar Imamkulovna	Funksionimlarning lug'aviy tizimdagi boshqa yondash lug'aviy-mazmuniy hodisalarga munosabatida evfemizmlarning tutgan o'rni	44
Saparova Mohira Fayzullayevna	Xorijiy tezaurus lug'atlarining nazariy asoslarini o'rganishda leksikografik tadqiqotlar	47
Ercan Alkaya, Tojiboyeva Mahbuba Rahimovna, Goziyev Alisher Nematovich,	“Lo'g'at-e cheg'atoyi be forsi” so'zligidagi omonimlar masalasi	50
ADABIYOTSHUNOSLIK		
Ismailov Is'hoqjon Otabayevich, Sapayeva Gulnoz Ulug'bekovna	“Firdavs ul-iqbol” asaridagi o'xshatishlar xususida	54
Rahimova Bekposhsha Bahodirovna	Matnazar Abdulhakim she'riyati badiiyatiga doir	56
PEDAGOGIKA		
Esanova Sarvinoz Uktamovna, Tangirova Ruhshona	Maktabgacha yoshdagi bolalarda ertak terapiyani qo'llash texnologiyalari	60
Ruziyev Islambay Samandarovich, Ismoilov Rahmatjon Ilxom o'g'li, Atajanova Saodat Avezovna, Yuldasheva Muhayyo Alimbayevna	Bo'lajak transport muhandislarini tayyorlashda “klaster” metodining ahamiyati	62
Abdiyeva Shoira Shukurovna	O'quvchilarning vizual tafakkurini rivojlantirishda loyiha-lash metodidan foydalanish	65